

ИГНАЦИЈА ФРИДЛ ЈАРЦ

МАТИЦА СЛОВЕНАЧКА – ДАНАС И УБУДУЋЕ

Најпре бих желела да истакнем како сам веома почаствована што имам прилику да говорим у тако уваженој и народотворној установи као што је Матица српска. Она није само установа у којој се чува књижевна, ликовна и народна баштина, већ још и данас представља, пре свега, изванредно живу и виталну свест српског народа о потреби да цени своју културу, да воли свој језик и да жели ту поруку да пошаље будућим нараштајима кроз векове који долазе.

*Основни циљеви Матице словеначке
џре и у џренуџику њеноџ насџанка*

Сличну поруку доноси данас у ову чудесну духовну средину Матица словеначка. Идеја о њеном оснивању сазрела је у главама наших националних родољуба још деценијама раније. Након 1862, кад су и Пољаци основали своју издавачку кућу, Словенци су, наиме, како пише др Иван Лах у расправи *Зачеџи Матице словеначке*, сем словенских народа под Турцима, били једини који нису имали установу те врсте. Лист *Земљорадничке и занайлиџске новостџи* још 1845, на 31. страни, јавља како је бискуп Антон Мартин Сломшек изјавио да се „утемељује друштво за штампање највреднијих словеначких књига које ће бити наша Матица словеначка”. Како напомиње Јока Жигон у темељном историјском прегледу оснивања Матице словеначке под насловом *Велика џовеља о словеначком духовном уједињењу*, насталом поводом њене седамдесетогодишњице, Сломшек је у Илирску губернију послао уједно и молбу за оснивање, која је, међутим, била одбијена. Та идеја је

оживела prigodom прославе стогодишњице рођења словеначког песника епохе просветитељства Валентина Водника, 1858, кад су се појавили предлози да се у његову част, уместо споменика, радије оснује „мала матица словеначка”.¹ Идеју су нарочито здушно прихватили мариборски интелектуалци и предузетници и поново је јавно исказали 1862. у мариборском културно-просветном друштву. Међутим, тек је прослава хиљадугодишњице од доласка Св. Ћирила и Методија у наше крајеве подстакла активности око њеног оснивања. Тако је др Ловро Томан уочи 1863. године истакао значај деловања ове црквене браће међу Словенцима и у *Новостима* објавио поклич: „Размишљајмо и скупљајмо снаге како бисмо основали и Матицу словеначку.” А 11. марта 1863. је, уз песму посвећену Св. Ћирилу и Методију, објављен и проглас на целој страни:

Матице словеначка, ти, одавно жељена и нашој књижевности тако потребна, буди основана данашњем величанственом празнику у вечни спомен.²

Из наведених побуда јасно се виде два најзначајнија циља оснивања Матице словеначке уочи њеног настанка: подстицање књижевности на матерњем, словеначком језику и издавање књига. Обе делатности Матица словеначка интензивно негује и развија и данас.

Брига за словеначки језик

Још под руководством академика проф. др Милчека Комеља (председник Матице словеначке од 2008. до 2018) Матица словеначка је, ради заштите словеначког језика на универзитетима, 2016. године организовала саветовање „Одбрана словеначког језика”, на коме су угледни академици, универзитетски професори и истраживачи одбацили допуну Закона о високом образовању и захтевали да се она укине, иако је већ била у процедури усклађивања у словеначком парламенту. Том допуном је било предвиђено увођење наставе на страним језицима у високошколске програме у Словенији. Та иницијатива на универзитетима у Словенији појавила се због тежње да се што више студијских програма изводи на енглеском језику јер је то тобоже језик науке. На тај начин би

¹ Joka Žigon, *Veliko pismo slovenske duhovne združitve*, Slovenska matica, Ljubljana 1935, 7.

² Ivan Lah, *Začetki Slovenske matice*, Slovenska matica, Ljubljana 1921, 15.

се више страних студената привукло на словеначке универзитетске студије. Зачуђујуће је било то што су иницијативу подржали и словеначки ректори, не посаветовавши се претходно с представницима словенистичке струке. Како констатује чланица Управног одбора Матице словеначке проф. др Силвија Боровник:

...о томе да је потребно да словеначка наука буде на свом језику (...) знали су још 1864. године оснивачи Матице словеначке, која је управо и подстакла оснивање САЗУ, а пре Првог светског рата привремено вршила улогу словеначког универзитета. То су још тада знали неки образовани људи, трговци и занатлије из давнашњег, у то време понемченог Марибора. О томе да могу да пишу и говоре на словеначком језику годинама су сањали и словеначки писци, и обични људи, а током Другог светског рата су то поново и жарко желели чак и у нацистичким логорима. Словеначки језик је за њих, како и данас пишу њихови потомци, био светиња и одбрамбени штит, био је оно што се не пориче, не продаје и не одбацује. Међутим, у независној и слободној Словенији данас се догађа бесрамно језичко отпадништво. Словеначки језик, како чујемо из уста највиших представника словеначких универзитета, изгубио је на значају. По читавој држави се сада нижу симпозијуми, конференције и семинари искључиво на енглеском језику. На енглеском се с нама поздрављају, на енглеском нам држе предавања. Или тачније: поздрављају се и држе предавања на лошем енглеском, на креолском језику.³

Уз помоћ Матице словеначке, словеначки језички родољуби су 2016. године успели да спрече усвајање допуне Закона, али процес јачања улоге енглеског језика и даље траје у научном дискурсу у Словенији, тако да на том пољу у будућности имамо још много да радимо. Новембра месеца је при Словеначкој академији наука и уметности организован протест против корпорације Apple и употребе словеначког језика у оперативним рачунарским системима, због чега се тренутно Комисија за словеначки језик у јавности при САЗУ (*Slovenska akademija znanosti in umetnosti*) и Матица словеначка, а на иницијативу члана нашег Одељења за филозофију проф. др Деана Комела, договарају око организације новог саветовања, на коме би се интензивније проучило стање словеначког језика у универзитетској, истраживачкој и научно-технолошкој средини. Истовремено би се одредила стратегија, контролни механизми и

³ Силвија Боровник, „Писма читалаца”, *Вечер*, 26. 3. 2016 (<https://www.vecer.com/slovenscina-6201529>; преузето 10. 2. 2019).

захтеви у погледу коришћења словеначког као научног језика. Припрема полазних тачака иде у том правцу да држава, на првом месту, донесе одлуку о изради словеначких терминолошких речника за све научне и стручне дисциплине, а да инспекцијске службе у пракси стварно обављају своје задатке на плану заштите словеначког језика у јавној употреби и да интензивније проверавају поштовање законских прописа о превођењу техничких упутстава, рачунарских програма и осталих докумената на словеначки језик.

Друга, веома интензивна активност, усмерена на бригу Матице словеначке не само за очување и развој словеначког језика у земљи него и за промоцију словеначког језика у свету, представља снабдевање одговарајућом литературом лектората и других установа које широм света брину о образовању и популаризацији нашег матерњег језика. У том циљу сваке године бесплатно шаљемо књиге укупне вредности од преко 10.000 евра на адресе више од тридесет различитих институција, међу којима је и лекторат на Београдском универзитету.

Издавачка делатносћ

Поред бриге за словеначки језик, првенствени задатак Матице словеначке у тренутку њеног оснивања, како је то дефинисао још бискуп Сломшек, а за њим поновио и др Ловро Томшек, било је старање о књижевности, односно издавање књига. Ипак, можемо констатовати да се услед опсежне специјализације научних подручја у XX и XXI веку, као и због изузетног увећања обима књижевне грађе на тржишту, издавачки план Матице словеначке од оснивања 1864. године до данас умногоме променио. Данас више не издајемо уџбенике и приручнике за широку употребу јер су тај издавачки сегмент преузеле специјализоване издавачке куће с посебним уредничким и педагошким тимовима за издавање уџбеника, или пак комерцијални издавачи који имају широко разгранату маркетиншку стратегију усмерену ка тржишту књига. Такође, велики део научног издаваштва преузели су Словеначка академија наука и уметности и Универзитет у Љубљани, чији настанак је такође подстакла управо Матица словеначка. Међутим, кључни издавачи научне публицистике данас су, пре свега, бројни институти, посебно они везани за Научни и истраживачки центар САЗУ.

Зато Матица словеначка данас стоји пред великим изазовом на чему да гради свој издавачки програм, односно по издавању каквих књига ће уопште још бити препознатљива на данас тако богатом тржишту књига. Зато сам се приликом креирања издавачког плана за 2019. годину ослонила на чињеницу да нашу Матицу,

поред Одељења за економију и Одељења за издавачку делатност, чине пре свега три стручна одељења: Одељење за природне и техничке науке, Одељење за филозофију и Одељење за историју. Свако од њих је у овогодишњем издавачком плану заступљено са свега два наслова. Ти наслови, међутим, никако нису изабрани насумично, него се сви одреда тичу словеначког националног идентитета или географског простора. Духовне и физичке координате словенаштва јесу и остају и даље камен темељац који одређује смернице при избору издања Матице словеначке за сваку годину понаособ.

Сада бих желела да укратко представим наш програм за 2019. годину. Из области историје планиране су две историјске расправе – студија др Богомиле Кравос о позоришној делатности Словенаца у Трсту од почетака до данас и књижевноисторијска студија проф. др Матевжа Коса о томе како се описује и представља Други светски рат у словеначкој књижевности. Из области технике објавићемо биографију знаменитог словеначког научника др Алеша Стројника, светски познатог иноватора у области израде електронског микроскопа, из области природних наука ће изаћи први део монографије о Словеначкој Истри, историјски и биотички веома осетљивом делу словеначке територије која се, нажалост, и данас суочава с проблемом праведног разграничења са суседним државама, посебно са Хрватском.

Матица словеначка нарочито активно наступа на пољу превођења и публиковања изворних дела из области филозофије. Ту је она међу свим словеначким издавачким кућама сачувала своју пионирску и водећу улогу. Тако ће 2019. године у оквиру едиције „Филозофска библиотека”, која несметано излази још од 1955 (дакле, преко 60 година), изаћи превод Хајдегеровог списка *О сивари мишљења*, док је у „Словеначкој филозофској мисли” (у 19. години њеног излажења) предвиђено публиковање расправе о Платоновом филозофији.

Поред филозофије, Матица словеначка у поређењу са осталим издавачима у Словенији крајње систематично води рачуна о превођењу класичних античких, средњовековних и ренесансних дела – ове године ће изаћи превод Ливијевог обимног историјског дела *Од оснивања града* и превод расправе *De amore* неоплатоничара Марсилија Фичина.

Промена коју сам покушала да унесем приликом израде издавачког плана за 2019. годину јесте редовно, систематско издавање врхунских изворних и савремених домаћих и страних књижевних дела. Тако ће, на пример, управо у издању Матице словеначке изаћи нова песничка збирка Бранета Сенегачника, чија је песничка

збирка *Тишина и друге њесме* у преводу Павла Рака прошле године у Србији добила Награду „Милош Ђурић”, коју за најбоље преведену страну књигу додељује Удружење књижевних преводилаца Србије. Од превода страних аутора споменула бих словеначки превод романа *Non luogo a procedere* Клаудија Магриса, поводом 80. годишњице пишевог рођења. Поред тога, као додатни задатак Матице словеначке поставили смо објављивање оних књижевних жанрова које не покрива ниједна друга издавачка кућа у Словенији. Зато смо ове године оживели нашу некадашњу драмску едицију „Vezana beseda”.⁴

Последњих година Матица словеначка као издавач или саиздавач објави годишње 15 до 20 самосталних књижевних публикација, а исти обим објављених дела планира и убудуће. Међу њима је и неколико поновљених издања највреднијих дела из прошлости (нпр. пројекат публикације свих десет дела која је у Матици словеначкој за осам година објавио писац Иван Цанкар, чију стогодишњицу смрти смо обележавали 2018. године). Ову, 2019. годину започињемо објављивањем електронских књига и њиховом продајом на порталу Библос, јер у Словенији приметно расте куповина е-књига, а посебно њихово позајмљивање из библиотека.

План и програм јавних манифестација

Целокупна стратегија деловања Матице словеначке данас више није ограничена претежно на издавачку делатност и бригу за словеначки језик. У поређењу са ситуацијом од пре 155 година, данас се далеко већа пажња поклања културним и јавним манифестацијама. Промоција тако постаје један од најзахтевнијих и најобимнијих задатака у данашње време.

Приликом планирања обимног програма културних и јавних манифестација посебну пажњу посвећујемо њиховој географској разуђености, и то не само широм територије Словеније, наша делатност сеже и ван граница наше државе, а то се пре свега односи на наше сународнике у пограничним земљама као што су Италија, Аустрија и Порабље у Мађарској. Године 2019. смо почели да сарађујемо и са Савезом словеначких друштава у Хрватској, који је основан у Ријечи. За лето ове године имамо велике и опсежне планове везане за отпочињање сарадње са организацијама у дијаспори. Дугорочно гледано, желимо да Матица словеначка има своје представнике (чланове) међу исељеницима у Аустралији, Канади, САД и Аргентини. Као централни облик њиховог међусобног обаве-

⁴ У слободном преводу: Риме (прим. прев.).

штавања, као и неговања свести код словеначког матичног становништва кад је реч о значају њиховог деловања, планирамо покретање часописа на интернету који би повезивао Словенце широм света.

По садржају, наше манифестације се могу разврстати у више целина:

- наступи на сајмовима књига (до 3 пута годишње);
- наступи у словеначким библиотекама (до 8 пута годишње);
- наступи у словеначким средњим школама (до 5 пута годишње);
- конференције за новинаре (4 до 6 пута годишње);
- представљање књига Словенцима у пограничним земљама (до 8 пута годишње);
- књижевне вечери и разговори (до 10 пута годишње);
- предавања Одељења природних и техничких наука (10 пута годишње; биће представљене различите теме из области хемије, биологије, астрономије, географије и других природних наука);
- припремање циклуса саветовања „Хуманистика и право” (до 4 пута годишње);
- организација симпозијума (за 2019. су предвиђена три симпозијума: о стогодишњици Универзитета у Љубљани, о словеначкој филозофињи и првој деканици у Југославији Алми Содник и симпозијум о културном мецени, предузимачу и минералогу епохе просветитељства Жиги Цојсу⁵;
- повезивање и сусрети са другим матицама словенских народа (до 3 пута годишње).

Трагамо и за новим приступима свим набројаним облицима активности, уз помоћ којих би Матица словеначка оживела улогу коју је имала у преломним годинама словеначког стицања независности, у време када је њен председник био академик др Примож Симонити (1988–1994). Тада је успела да под својим кровом уједини различите политичке актере и да јасно искаже своје захтеве у погледу независности Словеније и права народа на самоопредељење о томе где и како жели да живи. Тада је Матица такође јавно поздравила стварање младе словеначке државе и пожелела јој срећу на њеном независном путу. Утолико значајнијом се чини Матичина повезујућа и ујединитељска улога данас, кад је Словенија суочена с кризом идентитета, одласком младих интелектуалаца

⁵ Žiga (Sigismundus) Zois pl. Edelstein (прим. прев.).

у иностранство, губљењем националне свести и гашењем спознаје о значају матерњег језика као основи очувања народа. Споменуту ујединитељску улогу покушаћемо да остваримо повезивањем различитих генерација, полова и свих сегмената друштва. У наредним годинама стога желимо да подмладимо своје чланство и да, пре свега међу младима, учврстимо уверење о значају темељних вредности – језика, културе и националног идентитета, које Матица словеначка заговара већ 155 година. Зато је Управни одбор Матице словеначке на свом састанку 20. децембра 2018. одлучио да одобри посебне услове за учлањење младих стваралаца и истраживача у тзв. Клуб младих Матице словеначке.

Поред тога, желимо да истакнемо да је за нас од суштинског значаја равноправна улога жена у науци. Мада је број жена које се спремају за одбрану докторске дисертације скоро изједначен с мушкарцима, у науци их остаје свега око 36%, а на руководећим положајима у научним институцијама у Словенији их је само 17%. Желимо да скренемо пажњу на ту неутемељену разлику и да серијом разговора под насловом „Знамените Словенке” подстакнемо интересовање за жене у словеначкој науци.

Поред тога, желимо да ширимо читалачку културу у оним подручјима где је она најслабија. Зато планирамо пројекат „Нај-библиотека предузећа”, којом желимо да подстакнемо оснивање библиотеке по предузећима и фирмама.

Све су то начини на које Матица словеначка и 155 година од свог настанка, ништа мање него некад, с председником проф. др Алешом Габричем на челу, оправдава своју улогу, значај и постојање у данашњој словеначкој култури и науци. И рекли бисмо да је у тој борби за очување словеначког језика и публиковање врхунских словеначких књижевних дела исто онако значајна као и некад. Једино што су се неки њени народотворни циљеви и задаци, које је имала пре настанка независне Словеније, данас, у доба глобализације, изменили и преобразили у захтеве за друштвеним променама и напретком.*

Превела са словеначког
Катја Јуршић Хузјан

* Предавање одржано у Свечаној сали Матице српске, приликом представљања Матице словеначке, у Новом Саду, 13. фебруара 2019. године.